

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ТА СЕРЕДОВИЩЕ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ, ЇХ КІЛЬКІСНІ ТА ЯКІСНІ ПАРАМЕТРИ

1. Порівняльний аналіз сучасних методик класифікації країн світу.
2. Критерії рівня соціально-економічного розвитку країн. Макроекономічні показники розвитку світового господарства та їх складові.

Сучасна міжнародна економічна система об'єднує національні економічні системи понад 200 країн світу, які на межі двох тисячоліть пережили суттєві трансформації; незважаючи на їх стрімке зближення останніми десятиріччями та посилення ідентичності їхніх господарських структур в умовах глобалізації, диференціація і контрастність у соціально-економічному розвитку держав залишається досить вражаючою. Це обумовило трансформацію традиційної методики класифікації країн (їх поділ на капіталістичні, соціалістичні та країни, що розвиваються) в більш адекватній сучасній природі та структурі світового господарства.

Групування країн світу за науково обґрунтованими критеріями має на меті принаймні два завдання: по-перше, з'ясувати суттєві відмінності між ними щодо рівня соціально-економічного розвитку, типу економічних моделей та ступеня відкритості національних економік; по-друге, визначити потребу в трансформації національних економічних систем, її механізмів та напрямків з для ефективної інтеграції у світову спільноту.

На підставі різноманітних критеріїв у світовому господарстві виділяється визначена кількість підсистем. Найбільш повне уявлення про групи країн у міжнародній економіці дають дані найбільших міжнародних організацій світу – ООН, МВФ і Світового банку. Оцінка їх трохи відрізняється, тому що різна кількість країн-учасниць цих організацій (ООН – 185, МВФ – 182, Світовий банк – 181 країна), а міжнародні організації спостерігають за економікою тільки своїх країн-членів.

За методикою ООН у числі найважливіших показників рівня соціально-економічного розвитку будь-якої країни варто виділяти: ВВП/ВНП, а також ВВП/ВНП на душу населення; частку продукції обробної промисловості і сфери послуг у ВВП/ВНП; рівень освіти населення і тривалості життя.

За величиною ВВП на душу населення країни класифікуються на:
найменш розвинуті країни (менше 400 дол. у рік);
країни, що розвиваються;
розвинуті країни.

Для цілей економічного аналізу ООН поділяє країни на:
розвинуті країни (держави з ринковою економікою);
країни з перехідною економікою (у минулому соціалістичні країни або країни з централізованим плануванням);
країни, що розвиваються.

Розглянемо особливості кожної з виділених підсистем.

Країнами з розвинутою економікою вважаються такі держави, для яких характерна наявність ринкових відносин в економіці, високий рівень прав і цивільних свобод у суспільному і політичному житті. Усі вони відносяться до капіталістичної моделі розвитку, щоправда характер розвитку капіталістичних відносин має тут серйозні розходження. Рівень ВВП на душу населення практично в усіх розвинутих країнах не нижче 15 тис. доларів на рік (не менш 12 тис. дол. за ПКС), на досить високому рівні гарантований державою рівень соціального захисту (пенсії, допомоги з безробіття, обов'язкове медичне страхування), тривалість життя, якість освіти і медичного обслуговування, розвиток культури. Розвинуті країни пройшли аграрну й індустріальну стадії розвитку з переважаючим значенням і внеском у створення ВВП сільського господарства і промисловості. Зараз ці країни перебувають у стадії постіндустріалізму, для якого характерні провідна роль у національному господарстві сфери нематеріального виробництва, що створює від 60% до 80% ВВП, ефективне виробництво товарів і послуг, високий споживчий попит, постійний прогрес у науці і техніці, посилення соціальної політики держави.

До групи країн з розвинутою економікою МВФ відносить насамперед провідні капіталістичні країни, так звану Велику сімку (G7), куди входять США, Японія, Німеччина, Великобританія, Франція, Італія і Канада. Дані держави займають домінуюче положення у світовому господарстві насамперед через свої могутні економічні, науково-технічні і військові потенціали, велику чисельність населення, високий рівень сукупного і питомого ВВП.

Далі до групи розвинутих країн відносяться відносно невеликі в порівнянні з потенціалом G7, але високорозвинені в економічному і науково-технічному відношенні країни Західної Європи, Австралія і Нова Зеландія.

Для цілей конкретного економічного аналізу країни, що розвиваються, поділяються на:
країни – чисті кредитори: Бруней, Катар, Кувейт, Лівія, ОАЕ, Оман, Саудівська Аравія;
країни – чисті боржники: всі інші країни, що розвиваються;
країни – експортери енергоресурсів: Алжир, Ангола, Бахрейн, Венесуела, В'єтнам, Габон, Єгипет, Індонезія, Ірак, Іран, Камерун, Катар, Колумбія, Конго, Кувейт, Лівія, Мексика, Нігерія, ОАЕ, Оман, Саудівська Аравія, Сирія, Тринідад і Тобаго, Еквадор;
країни – імпортери енергоресурсів: всі інші країни, що розвиваються;
найменш розвинуті країни: Афганістан, Ангола, Бангладеш, Буркіна-Фасо, Бурунді, Бутан, Вануату, Гаїті, Гамбія, Гвінея, Гвінея-Бісау, Джибуті, Демократична Республіка Конго (колишній Заїр), Замбія, Йемен, Кабо-Верде, Камбоджа, Кірібаті, Коморські та Соломонові острови, Лаос, Лесото, Ліберія, Мавританія, Мадагаскар, Руанда, Західне Самоа, Сан-Томе і Принсіпі, Сомалі, Судан, Сьєрра-Леоне, Того, Тувалу, Уганда, Центральноафриканська Республіка, Чад, Екваторіальна Гвінея, Еритрея, Ефіопія.

Класифікації країн за методиками Світового банку

Основним критерієм Світового банку для класифікації національних економік в операційних і аналітичних цілях є показник ВВП на душу населення. Крім того, використовуються інші аналітичні угруповання, в основі виділення яких лежать географічні фактори, експорт і рівень зовнішньої заборгованості.

Аналітичні угруповання країн за рівнем доходів, пропонувані Світовим банком (країни з низьким, середнім і високим рівнем доходу), базуються на операційних категоріях позичальників банку. Дані операційні показники були введені наприкінці 60-х років, і їхній зміст полягає в тому, що, оскільки найбідніші країни світу одержують більш вигідні умови кредитування з боку Світового банку, необхідна порівняльна оцінка економічного потенціалу країн. Передбачалося, що кращим індикатором економічного потенціалу країни стане показник її ВВП, але довелося погодитися з тим, що ВВП не дає повного уявлення про благополуччя й успіхи в економічному розвитку. Тому основним критерієм класифікації країн за методикою Світового банку став показник ВВП на душу населення, що розраховується за особливою методикою Світового банку й обновляється щороку з урахуванням інфляції. Однак класифікація країн за величиною ВВП на душу населення виявилася недостатньо досконалою: вона привела до того, що в одну групу попадали зовсім розбіжні між собою за характером розвитку дуже бідні та відсталі держави і відносно благополучні країни з непоганим економічним і науковим потенціалом.

У 1989 р. були виявлені нові аномалії: серед держав, віднесених до групи країн із середнім рівнем доходів, опиняся і країни, що розвиваються, і промислово розвинуті держави. Більш точна границя між країнами із середнім рівнем доходів і країнами з високим рівнем доходів була введена в 1989 р. на рівні 6 000 дол. на людину в цінах 1987 р.

Термін «країни, що розвиваються» використовується Світовим банком для того, щоб відбити статус країн, що мають низький і середній рівні доходів. Публікації Світового банку відзначають, що даний термін зовсім не припускає, що всі країни групи фактично є тими, що розвиваються, або вже досягли кінцевої стадії свого розвитку.

Світовий банк класифікує всі країни, що є його членами (182), а також всі інші країни з населенням, що перевищує 30 тисяч чоловік (у цілому – 210 країн).

1. Групи країн за рівнем доходів

Національні економіки поділяються на дані групи відповідно до рівня ВВП на душу населення. Виділяються наступні групи:

країни з низьким рівнем доходів (785 дол. або менше);

країни з рівнем доходів нижче середнього (786 – 3 125 дол.);

країни з рівнем доходів вище за середній (3 126 – 9 655 дол.);

країни з високим рівнем доходів (9 656 дол. і вище).

2. Групи країн за рівнем зовнішнього боргу

Стандартна класифікація Світового банку поділяє країни на:

держави з високим рівнем зовнішньої заборгованості;

держави із середньою величиною зовнішнього боргу;

держави з найменшою зовнішньою заборгованістю.

Високий рівень зовнішнього боргу означає, що в країни перевищені наступні критичні показники:

відношення поточної вартості обслуговування зовнішнього боргу до ВВП більше 80%;

відношення поточної вартості обслуговування боргу до обсягу експорту перевищує 220%.

Середній рівень зовнішньої заборгованості властивий країнам, у яких один або обидва показники перевищують 60%, але не досягають критичних величин.

Для країн, що не надають Системі звітності боржників Світового банку деталізованих статистичних даних про розмір зовнішнього боргу, методика розрахунків на основі поточної вартості неможлива. У такому випадку використовується наступний спосіб класифікації. У країн з

високим рівнем зовнішнього боргу три з чотирьох наступних основних показників перевищують критичний рівень:

відношення боргу до ВВП більше 50%;

відношення боргу до експорту більше 275%;

відношення величини обслуговування зовнішнього боргу до експорту перевищує 30%;

відношення відсотків, виплачуваних по зовнішніх боргах, перевищує 20% обсягу експорту.

3. Класифікація країн за ступенем відкритості світовому ринку

Ступінь відкритості світовому ринкові звичайно вимірюється часткою експорту у ВВП. Світовий банк виділяє 5 груп країн, володіючи відповідною інформацією лише по 163 державам. Умовно виділяються:

країни з відносно закритою економікою з часткою експорту у ВВП менше 10%. У цю групу входять 10 країн: Латинська Америка – Бразилія, Аргентина, Перу, Суринам; Африка – Судан, Уганда, Руанда; Азія – Бірма, Японія, Гаїті;

країни з відносно відкритою економікою з часткою експорту у ВВП більше 35% (близько 70 країн). Наприклад, такі країни, як Панама, Коста-Ріка, Гондурас – Центральна Америка; Гайана – Південна Америка; Мавританія, Туніс, Сенегал, Габон, Конго, Ангола, Намібія, Ботсвана, Кенія – Африка; Саудівська Аравія, Йорданія, Ізраїль, ОАЕ, Бутан, Таїланд, Малайзія, Філіппіни, Папуа-Нова Гвінея, Монголія – Азія; Норвегія, Бельгія, Нідерланди, Швейцарія, Австрія, Чехія, Словенія, Болгарія – Європа; Прибалтійські республіки, Білорусь, Закавказькі республіки і т.д. – країни колишнього СРСР;

10 – 19% (27 країн). У тому числі США, Мексика, Колумбія, Болівія, Австралія, Індія, Пакистан, Іспанія, Нігер, Чад, Ефіопія, Сомалі;

20 – 24% (24 країни). У тому числі Україна, Франція, Італія, Греція, Німеччина, Туреччина, Сирія, В'єтнам, Лаос, Нікарагуа, Африканські країни – ПАР, Мозамбік, Нігерія, Малі, Алжир, Єгипет, Мадагаскар і ін.;

25 – 34% (32 країни). У тому числі Росія, Середньоазійські республіки колишнього СРСР, Молдавія, Румунія, Угорщина, Великобританія, Португалія, Китай, Іран, Канада, Скандинавські країни (Швеція, Фінляндія), Венесуела, Чилі, Парагвай, Еквадор, Африка – Заір, Танзанія й ін.

Класифікація Міжнародного валютного фонду

Відображає відносну роль країн-учасниць МВФ у міжнародній економіці за допомогою визначення їхнього місця у світовому господарському комплексі.

Місце або роль окремих країн у міжнародній економіці визначається на основі декількох ключових показників їхнього економічного розвитку, об'єднаних деякою взаємозалежністю. МВФ поєднує ці кілька показників у Квоту країн-учасниць, що переглядається 1 раз у 5 років. Це такі показники: обсяг виробництва, обсяг ВВП, розмір офіційних резервів країни, а також поточних платежів і надходжень. Потім робиться виправлення на експертну оцінку відносного політичного впливу кожної з країн на світову економіку.

Статистичні обчислення для визначення відносного місця кожної з країн ґрунтуються тільки на економічних даних про розміри їхнього ВВП, офіційні резерви, поточні платежі та надходження і не враховують розміри території, демографічні і соціальні показники. Розрахункова питома вага є статистичною основою наступного політичного узгодження відносних часток кожної з країн, що дозволяє враховувати їхню економічну і політичну роль у міжнародній економіці.

2.

Для виділення підсистем світового господарства застосовують наступні основні критерії:

рівень економічного розвитку;

соціальна структура економіки;

тип економічного зростання;

рівень і характер зовнішньоекономічних зв'язків.

Найбільш розповсюдженим критерієм визначення підсистем виступає **рівень економічного розвитку**, що загалом характеризується обсягом ВВП на душу населення. Розвиток кожної країни разом з тим визначається рівнем індустріалізації і структурою виробництва, що є важливими факторами зростання національного доходу. Сучасний етап індустріалізації характеризується широким використанням інформаційної техніки і технології, що дає велику економію у предметній праці. До сфери індустріалізації й інформації включаються не тільки промислові галузі, але й сільське господарство і сфера послуг.

Структура промислового виробництва складається з засобів виробництва і предметів споживання. В індустріальних країнах важливе місце займає виробництво споживчих товарів тривалого користування, а рівні виробництва засобів виробництва і предметів споживання приблизно однакові.

Рівень економічного розвитку характеризується також витратою сировини й енергії на одиницю продукції. В міру підвищення рівня економічного розвитку скорочується витрата сировини

й енергії, і замість натуральної сировини в усе більшому ступені використовуються матеріали промислового, в основному хімічного походження.

Продуктивні с функціонують у певній системі виробничих відносин, що визначають загальний тип соціально-економічного розвитку. Тому одним із критеріїв виділення підсистем у світовому господарстві виступає **соціальна структура економіки**, у рамках якої розвиваються окремі країни і групи. У її основі лежать характер і форми реалізації власності і також пов'язана з цим галузева структура населення. Марксистська політична економія поділяла країни за характером виробничих відносин у суспільстві. За даною ознакою країни класифікувалися на соціалістичні і капіталістичні, а також країни третього світу з відповідно капіталістичною або соціалістичною орієнтацією.

Форми реалізації власності виступають важливим фактором розвитку світового співтовариства, роблячи визначальний вплив на формування суспільних відносин. Різні форми власності відображують різні ступені в поділі праці. А відношення індивідів до засобів праці визначають їхні відношення один до одного. Економічна реалізація власності виявляється, насамперед, в умовах з'єднання засобів виробництва з робочою силою, при цьому важливу роль відіграють конкретні організаційно-правові форми підприємств і господарської діяльності. Власність на засоби виробництва визначає не тільки характер економічних взаємозв'язків між людьми в процесі виробництва, але і форми розподілу зробленого продукту, його обміну і споживання, показує, у якій якості в цьому процесі виступає особистий фактор виробництва.

Тій чи іншій соціальній структурі економіки властива визначена послідовність у розвитку окремих сфер господарства. Зі зміною цієї послідовності відбувається зрушення пріоритетів у структурі відтворення, включаючи розподіл національного доходу, тому соціальна структура господарства у певній мірі впливає на формування цілей визначених періодів розвитку підсистем.

Немаловажним критерієм визначення підсистем світового господарства виступає **тип економічного розвитку**, що виражає не тільки кількісні зміни у виробництві товарів і послуг, але й певні якісні зрушення. При екстенсивному типі розвитку економічне зростання досягається за рахунок кількісного збільшення факторів виробництва при незмінній технічній основі, що приводить до практично незмінної ефективності виробництва. Інтенсивний тип економічного зростання базується на збільшенні масштабів випуску продукції шляхом якісного удосконалювання факторів виробництва. Це припускає удосконалювання засобів і предметів праці, підвищення кваліфікації робочої с, поліпшення організаційних параметрів виробництва, завдяки чому приріст виробництва забезпечується переважно за рахунок збільшення суспільної продуктивності праці.

У реальній дійсності нема «чистих» типів економічного розвитку, проте стосовно окремих підсистем можна говорити про переважно екстенсивну або переважно інтенсивну форму виробництва, що заступають одна одну протягом післявоєнних років. Так, розвиток економіки індустриальних країн світового господарства до середини 60-х років за багатьма ознаками відносився до переважно екстенсивного, а в останні тридцять років – до переважно інтенсивного типу розвитку.

Рівень і характер зовнішньоекономічних зв'язків визначає місце підсистем у світовому господарстві. Він нерозривно пов'язаний з місцем у національних господарствах зовнішнього сектору, що знаходить своє вираження в експорті й імпорті товарів і послуг, русі капіталу, а також стосується напрямку, міри і форми участі країни в міжнародному поділі праці.

Світовий рівень розвитку продуктивних сил, інтернаціоналізація виробництва виключають можливість ефективного ведення господарства в рамках замкнутих комплексів. Міжнародний обмін забезпечує наплив відсутніх або більш дешевих споживчих і капітальних товарів і послуг, а також доступ до додаткових ринків збуту. До основних показників, що характеризують роль зовнішньоекономічних зв'язків, відносяться експортні й імпорتنі квоти товарів і послуг, товарна структура зовнішньої торгівлі, характер участі в міжнародному русі капіталу, технології, робочої с, ступінь відкритості (інтернаціоналізованості) господарства.

Під відкритою економікою розуміється таке господарство, напрямок розвитку якого визначається тенденціями, що діють у світовому господарстві, а зовнішньоекономічні зв'язки підсилюються, при цьому зовнішньоторговельний оборот досягає такого рівня, коли він починає стимулювати загальне економічне зростання. Вважається, що він починає робити стимулюючий і гальмуючий вплив на господарство з того моменту, коли досягає рівня близько 25% валового внутрішнього продукту.

До кількісних індикаторів відкритості економіки можна віднести питому вагу експорту й імпорту у ВВП. Їх комбінація дає уявлення про масштаби зв'язків окремих національних економік зі світовим ринком.

$$E_k = \frac{E}{\text{ВВП}} \times 100\%,$$

де E_k – експортна квота; E – обсяг експорту.

$$I_k = \frac{I}{\text{ВВП}} \times 100\%$$

де I_k – імпортна квота, I – обсяг імпорту.

$$ZT_k = \frac{ZTO}{\text{ВВП}} \times 100\%$$

де ZT_k – зовнішньоторговельна квота,

ZTO – обсяг зовнішньоторговельного обороту.

Факторами, що впливають на ступінь відкритості економіки, є обсяг внутрішнього ринку країни, рівень її економічного розвитку, а також роль участі країни в міжнародному виробництві. Деякі фахівці виділяють наступну закономірність: чим більшу питому вагу в структурі економіки займають базові галузі (енергетики, металургія, гірничорудна промисловість і ін.), тим менше участь країни в міжнародному поділі праці, і тим менше відкритість економіки.

Іншим критерієм відкритого характеру економіки є коефіцієнт еластичності зовнішньоторговельного обороту стосовно ВВП. Коефіцієнт еластичності попиту на імпорт за доходами свідчить, наскільки зростає імпорт у випадку збільшення ВВП на 1%. Коефіцієнт еластичності попиту на експорт показує залежність між темпами зростання експортної продукції даної країни і ВВП держав, що імпортують цю продукцію. Зрозуміло, чим більше «відгукується» експорт на зростання економічної активності у світі, тим краще це для економіки країни-експортера. Значення коефіцієнта еластичності експорту або імпорту більше одиниці свідчить про збільшення відкритого характеру економіки, менше одиниці – про його зменшення.

Відкритість економіки пов'язана з впливом участі країни в міжнародному поділі праці на формування структури її виробництва. У господарстві більш-менш замкнутого характеру структура виробництва залежить, з одного боку, від наявних у країні ресурсів, з іншого боку – від структури внутрішнього попиту. Для відкритої економіки характерно, що міжнародний поділ праці впливає на прийняття рішень, які стосуються формування внутрішньої структури виробництва.

Досить важливою ознакою виділення підсистем виступає **величина їх економічного потенціалу**, що залежить не тільки від рівня розвитку, але і від масштабу продуктивних сил, чисельності населення, розмірів території, наділеності природними ресурсами. Тому такі країни, як Китай, Індія, не без підстави виділяються деякими дослідниками в окремі підсистеми.